

Çalışma Hayatında Başörtülü Kadınlar Raporu ve Düşündürdükleri

Esra Çifçi Dindar

28 Şubat süreciyle üniversitelerde ve kamu kuruluşlarında uygulanmaya konan başörtüsü yasağı 12 Eylül referandumu sonrası ülke gündeminde pek çok açıdan tartışılmaya devam etmekte. Yasağı savunan kesimlerin referandumda başarı elde edememiş olması başörtüsü sorununun halka rağmen devam ettiğini bir kere daha ortaya koydu.

Bu durum bugüne değin başörtüsü yasağının meşruiyetine dair yazan, çizen ya da siyaset yürüten kesimler açısından hiç şüphesiz açık bir yenilgi anlamına gelmektedir. Kamuoyunun yasağın bir an önce kaldırılmasına dönük iyice belirginleşen tutumu karşısında yasağın kalkmasına konjonktür gereği, biraz da zoraki razı olmuş kesimler ilk ve ortaöğretimde başörtüsüne asla müsaade edilemeyeceği ve üniversitede başörtülü okunsa bile mezun olduktan sonra başörtüsünün kamusal alanda hiçbir şekilde yer alamayacağına dair şerhler koymakta ve özgürlükler üzerinden bir Pazarlık yürütmeye çalışmaktadırlar. Yani yasakçı ve jakoben tavırlarından vazgeçmemek konusunda ısrar etmekte. Başörtüsü ile ilgili bu yoğun gündem sürerken geçtiğimiz ay başörtüsü yasağının çalışma hayatında yol açtığı mağduriyetlere ve sosyal duruma dair önemli sonuçlar içeren bir rapor açıklandı ve medyada hak ettiği ilgiyi görmemesine karşın rapor mevcut tartışmalara yeni bir boyut ekledi.

Daha önce de Türkiye’de din-siyaset ilişkisi üzerine yaptığı kamuoyu araştırmaları ve anketlerle geniş yankı uyandıran Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) bu kez başörtüsü yasağının çalışma hayatındaki etkilerini inceleyen bir araştırma raporu ile gündeme geldi. TESEV tarafından hazırlanan “**Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: Uzman Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar**” adlı rapor, 9 Kasım tarihinde düzenlenen bir basın toplantısıyla kamuoyuna duyuruldu.

Liberal-demokrat kimliğiyle tanınan TESEV, başörtüsü yasağını “anayasal hatta yasal hiçbir dayanağı bulunmayan bir uygulama” ve “Türkiye’de din, devlet ve toplum ilişkileri açısından en temel sorun alanlarından biri” olarak tanımlamakta ve bu yasağı Türkiye’de toplumsal kutuplaşmalara ve siyasi krizlere neden olan, “birlikte yaşamayı” tehdit edici bir olgu olarak ele almaktadır. Bu nedenle Kürt sorunu, asker sorunu, yargı, medya ve vesayet ilişkisi, azınlık hakları sorunu gibi başörtüsü yasağının da Türkiye’nin kemikleşmiş tarihsel meselelerinden biri haline geldiğini vurgulamaktadır. Başörtüsü ile ilgili söz konusu araştırma TESEV’in Demokratikleşme Programı kapsamında yürüttüğü çalışmanın bir parçası olarak hazırlanmış. TESEV, önümüzdeki yıl bahar aylarında da “Başörtüsü Sorunu Nasıl Çözülür?” başlıklı yeni bir araştırma raporu yayınlamayı planlamaktadır.

Çalışma Hayatında Başörtülü Kadınlar

Başörtüsü yasağı, 1980’lerden bu yana hem yüksek öğrenimde, hem de çalışma hayatında başörtülü kadınların hayatlarını doğrudan ve dolaylı yollardan etkilemektedir. Öte yandan bugüne kadar Türkiye’de kadın ve istihdam konulu araştırmalara başörtüsü yasağının etkisi henüz konu edilmemiştir. Yani bir anlamda başörtülü kadınların yasak karşısında neler yaşadıklarına dair bugüne değin hiçbir bilimsel araştırma ya da akademik çalışma yapılmamış. Bizatihi bu durumun kendisi Türkiye’de akademyanın ve aydınların halkın sorunlarına olan ilgisizliğini göstermesi açısından manidardır.

Araştırma Columbia ve Bilkent üniversitelerinde sosyoloji profesörü olan Dilek Cindoğlu ve TESEV'den Ebru İlhan tarafından Aralık 2009-Haziran 2010 tarihleri arasında Ankara, İstanbul ve Konya'da evli, bekâr, çalışan, çalışmayan 79 kadın ve eşleri başörtülü olan 25 erkekle yüz yüze yapılmış görüşmelerden elde edilen verilerle hazırlanmış. Cindoğlu, çalışmasında 'kadının başörtüsünü neden taktığını' değil, 'başörtüsü yasağının meslek sahibi başörtülü kadınlar ve çalışma hayatı üzerindeki etkilerini' tartışmaya açmayı hedeflediğini belirtiyor.

Araştırmanın temel cümlesi "2010 Türkiye'si'nde uzman meslek sahibi başörtülü kadınlar iş piyasalarına girerken ve iş piyasalarında var olurken neler yaşıyorlar?" olarak ortaya konabilir. Araştırmaya göre; Türkiye'de başörtülü kadınlar, sadece kadın olmaktan kaynaklanan ayrımcılıkların ve sorunların dışında, başörtülü kadın olmaktan kaynaklanan daha derin ve farklı sorunlar da yaşamaktalar. Bu yüzden başörtüsü yasağı, genç meslek sahibi başörtülü kadınlar için en temel çatışma alanlarından birini ifade etmekte.

Raporun ortaya koyduğu verilere göre; başörtülü kadınlar sadece devlet daireleri ve resmi kurumlarda değil, özel çalışma alanlarında da yasaklama ve ayrımcılıklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Raporun en özgün yanı belki de bu gerçeğin verilerle tespitidir. Bu durum yaygın kanaatin aksine başörtülü kadının sosyal hayatın neredeyse her aşamasında sistemin zulmüne uğradığını ve sadece okullarda ve kamusal alanda değil, her alanda hüküm süren keyfiliklerin sınırsızlığına da dikkat çekmektedir.

Raporda başörtülü kadının işe başvuru aşamasından ücret politikalarına ya da işten atılma önceliklerine ve biçimlerine kadar birçok alanda ayrımcılığa uğradığı, çeşitli örnek ve verilerle aktarılmaya çalışılmış. Örneğin; başörtülü bir kadın iş başvurusunu resimli bir CV ile yaptığı takdirde işe alınma noktasında hiçbir şansı kalmamakta. ALES, KPSS gibi merkezi sınavlarda açık resim vermek zorunda bırakılan kadınların, böylece başörtülü bir şekilde çalışabilecekleri alanlar da büyük ölçüde kısıtlanmaktadır. Başörtülü kadınlar büyük kurumsal şirketlerde çalışmadığından, bunun yerine genellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde iş bulabilmektedirler.

Raporda yapılan mülakatlardaki anlatımlarda, bu kısıtlamaların zaman zaman başörtülü kadının "Sen başörtülüsün, sana bizden başka kimse iş vermez, zaten burada çalışan bir lütufl!" denilerek düşük ücretle çalıştırılmasına veya "Ev geçindirmek durumunda değilsin, zaten mütedeyyin bir bayansın!" bahanesiyle rahatlıkla işten çıkarılmasına neden olduğu belirtilmektedir.

Başörtülüler Görünmez Olsun!

Araştırma ile ortaya çıkan bir başka önemli bulgu da meslek sahibi başörtülü kadınlardan 'görünmez' olmalarının istenmesidir. Bu durumda başörtülü kadınlar 'görünmez' olmayı ya başlarını açarak ya şirketin görünen yüzü olmayarak (müşterilerle toplantılara katılmayarak, kurslara, eğitimlere gönderilmeyerek, devlet daireleriyle ilişkide işlerden uzak tutularak) ya da şirketin arka odalarında oturtularak başarıyorlar. Dolayısıyla başörtülü kadının muhatap olduğu başörtüsü yasağı sadece kamu kurumlarında değil, devlet dairesi ile işi olan tüm özel kurumlarda ya da başörtülülerle çalışmak istemeyen diğer şirketlerle ilişkisi olan neredeyse her türlü iş alanını da kapsamaktadır. Örneğin; avukat olan bir bayan, özel bir hukuk bürosunda çalışsa bile, gitmesi gereken resmi yerlerde, mesela; evrak takibi yapmak için, hizmet alan konumunda gittiği devlet dairelerinde dahi başörtüsü yasağına muhatap olmaktadır. Bir başka deyişle resmi kurum ve devlet dairelerinde uygulanan başörtüsü

yasağının yayılma alanı olarak özel sektörde de başörtüsü yasağının varlığını kabul etmek gerekmektedir.

Yasağın Yayılma Etkisi

Cindoğlu'na göre yasağın devlet daireleriyle sınırlı kalmayıp özel sektöre de uygulandığına bugüne kadar hiç değinilmemiş ve bu durum yasağın etki alanının ve ortaya çıkardığı mağduriyetlerin göz ardı edilmesine neden olmuş. Cindoğlu, bu durumu “yayılma etkisi (spillover effect)” kavramıyla açıklıyor. Yani kamudaki başörtüsü yasağının etkisinin diğer bütün çalışma alanlarına yayılması. Dolayısıyla kadınlar sadece kamusal alanda değil özel sektörde de başörtüsü yasağı ile karşı karşıyalar. Cindoğlu'na göre araştırmaya konu olan “Kamusal alanda uygulanan başörtüsü yasağı eğitilmiş başörtülü kadının çalışmasını etkiliyor mu?” sorusuna cevap olarak “Evet, yayılma etkisi gibi bir süreçle, yani kamusal alandaki yasağın etkilerinin özel sektöre yayılması ile yasağın kapsamının genişlemesi şeklinde bir etkiden bahsetmek mümkündür.” şeklinde bir sonuca ulaşıyor.

Başörtüsü Yasağı Başörtülülere Nasıl Etkiliyor?

TESEV'in raporunda başörtülü kadınların iş hayatında yaşadıkları ayrımcılık ve kısıtlılık halinin, bizzat başörtülü kadınlar üzerinde de bazı etki ve sonuçları olduğunu altı çiziliyor. Bu etki ve sonuçları şöyle sıralamak mümkün:

Öncelikle başörtülü kadınlar, iş hayatında yaşadıkları ayrımcılıkların ve engellerin neredeyse tamamını “başörtüsü” üzerinden algılıyorlar.

Başörtülü kadınların iş hayatından caydırılmaları onları geleneksel modelleri yeniden üretmeye ve yüceltmeye itiyor.

Başörtülü kadınlar açısından, çalışan ve eğitilmiş rol modelleri veya siyasette rol modelleri olmadığı için gelecek nesillerin başörtüleriyle kamusal alana katılımını heveslendirecek bir durum ortaya çıkamıyor. Gelecekte kamusal alanda var olabilme motivasyonu sadece öfke ve bastırılmışlık olarak ortaya çıkıyor.

Bu süreçler başörtülü kadınları iş piyasalarından caydırıcı bir rol oynamakla birlikte, çalışmayan başörtülü kadınlar genellikle kamusal alana STK'larda aktif rol alarak ulaşmaktadırlar. Yani aktif çalışma hayatında yer alamazlar dahi sosyal hayatta var olmaya çalışmaktadırlar.

Raporun Düşündürdükleri

Genel hatlarıyla rapora bakıldığında İslami kesim için yeni olmayan, fakat özellikle de yasağın pratikte ulaştığı boyuttan haberdar olmayan ya da ilgisiz davranan kesimler için çarpıcı olabilecek olumlu veriler ortaya konulmuştur. Bizzat raporu yazan akademisyenler, başörtüsü yasağının muhataplarına yaşattığı mağduriyet ve muameleler karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Belki raporun içeriği ve ortaya konulan veriler bizim için şok tanıdık ve bu denli şaşırtıcı değildir. Hatta yetersiz bile görülebilir. Çünkü açıktır ki üniversite ve kamuda başörtüsü yasağının yayılma alanı sadece çalışma hayatı ile sınırlandırılmaz. Bu ülkede tedavi olmak için hastaneye gittiğinizde ya da belediye otobüslerinde kullanmak üzere paso almak istediğinizde ve daha birçok gündelik alanda başörtülü kadınlar yasaklama ve baskılarla karşılaşmaktadırlar. Bugüne değin akademik hiçbir

araştırmanın ilgi alanına girmiş olmamasına rağmen Müslümanlar yaşadıkları zulümleri kamuoyuna duyurmak konusunda belli bir mücadele de yürütmüşler ve kendi açılarından başörtüsü yasağının yayılma etkilerini ve keyfilğini gösteren ürünler de ortaya koymuşlardır. Fakat bunlar çoğu zaman görmezden gelinmiştir. Bu açıdan bakıldığında liberal elitlerin ya da akademik çevrelerin başörtüsü yasağına karşı bugüne kadar ki kasıtlı/sız ilgisizliklerinin son bulması yönünde bu rapor, olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir ve başörtülü kadınların uğradığı zulümlerin daha geniş bir kitleye ulaştırılması açısından da büyük bir önem taşımaktadır.

Taşıdığı bu öneme ve ulaştığı sonuçların ciddiyetine rağmen, belki tam da bu nedenle yazılı ve görsel basın-yayın organları, TESEV'in raporunu büyük ölçüde görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Rapora kimi gazete ve haber bültenlerinde mezkûr araştırmaya ya hiç değinilmemiş veya sadece raporun haberleştirilmesiyle yetinilmiş veyahut da her zaman yapıldığı gibi TESEV'in AB fonları ve Soros'la bağlantısı hatırlatılarak sonuçlarının taraflı ve güvenilmez olabileceğine gönderme yapılmak istenmiştir. İslami kesime yakın gazete ve televizyonlar hariç tutulursa basında birkaç liberal köşe yazarı dışında araştırma sonuçlarına dönük neredeyse hiçbir kritiğe yer verilmemiştir. Yani medya başörtülülerin uğradıkları zulüm ve baskıları haberleştirmemek, üstünü örtmek ve kamuoyunun gündemine taşımamak şeklinde devamlı uyguladığı sansürü bir nevi TESEV'in raporunu haber verme konusunda da işletmiştir. Geçmişte de açıklanan bütün kamuoyu araştırmaları ve anketlerde ortaya konulan halkın başörtüsü yasağının kalkması ile ilgili taleplerine rağmen medya yaptığı yayınlarla halka sorunun çözümü için mutabakat oluşmadığını telkin etmeye çalışmış, başörtüsü ve İslam üzerinden bir tehdit algısı üretmeye devam etmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın da gündeme getirilmeyip görmezden gelinmesine çok da şaşkınmamak gerekir.

Raporu hazırlayan Dilek Cindoğlu araştırması esnasında avukat, doktor, grafiker, hemşire, eczacı, öğretmen vb. pek çok meslek grubundan başörtülü kadınla birebir ya da gruplar halinde görüşmeler yapmış ve raporun içeriğinde de çoğu yerde bu görüşmelerden, tanıklıklarından bölümler aktarmıştır. Bu bölümlerin hiçbir değişikliğe uğratılmadan raporda yer alması yaşanan mağduriyetlerin, yasağın uygulanışındaki keyfilğin ve ayrımcılığın gözler önüne serilmesi ve kayda geçmesi açısından hiç şüphesiz büyük bir önem taşımakta. Yasağın neredeyse bütün mesleki alanlarda var olması, devletin başörtüsünü yasaklamakla sadece başörtülü kadını üniversitelerden ya da kamu dairelerinden uzaklaştırmayı hedeflemediğini, özelde başörtüsünün ama aslında onun temsil ettiği İslami çağrışımın yadsınması ve bu anlamda İslam'ın sosyal hayattaki tüm görünür alanlardan dışlanmasına dönük bir gaye güttüğünü ortaya koymaktadır.

Dilek Cindoğlu, görüştüğü başörtülü kadınların paylaştıklarını oldukça net, bağlamından koparmadan, hiçbir şekilde çarpıtmadan ve büyük bir samimiyetle aktarmayı başarmış. Cindoğlu pek çok kişinin başörtülü kadınları aile baskısı ile başını örten kişiler olarak görme eğiliminde olduklarından, hatta kendisinin de başlangıçta böyle bir eğilime sahip olduğundan bahsederek, araştırması esnasında bunun tam tersi bir kanaate ulaştığından, başörtülü kadınların başlarını örtebilmek için aile içinde de ayrı bir var olma mücadelesi verdiğinden bahsetmektedir.

Araştırmaya Türkiye'de kadınların çalışma hayatına katılımlarında son yirmi yılda önemli bir düşüş yaşandığı tespiti ile başlanmış ve "Başörtüsü yasağı ile kadın istihdamının düşüşü arasında bir ilişki var mıdır?" ya da "Mevcut başörtüsü yasağı, meslek sahibi ve yüksek öğrenimli kadınların iş hayatında yer almamasında önemli bir etken midir?" sorusuna da cevap aranmıştır. Cindoğlu'na göre; "Türkiye'de kadınların iş yaşamına katılmamasının

ardında öncelikle muhafazakârlaşmanın, ataerkil geleneklerin veya dinî tutumun yattığı düşünülebilir. Fakat kendisini İslam ülkesi olarak tanımlayan ya da İslami duyarlılığın daha ön plana çıktığı Malezya, Pakistan, İran İslam Cumhuriyeti, Suriye, Mısır ve diğer Ortadoğu ülkelerinde kadınların iş piyasasına katılımı gittikçe artan bir seyir izlemektedir. Dolayısıyla Türkiye’de yaşanan bu durumu tek başına İslami söylemin yükselişi ya da muhafazakârlaşmayla açıklamak mümkün değildir. Dünya Bankası’nın deyimiyle bu bir ‘Türkiye bulmacası’dır.” Raporun sonuçları arasında başörtüsü yasağının Türkiye’de kadın istihdamının düşüşünde önemli bir etken olabileceği belirtilmiştir. Yani bir anlamda TESEV temsil ettiği liberal kimlik de düşünüldüğünde başörtülü kadınların kapitalist üretim süreçlerine katıl(a)mıyor olmalarını da önemli bir sorun olarak tespit etmektedir. Cindoğlu gerek raporu sunarken yaptığı basın açıklamasında gerekse sonrasında basına verdiği mülakatlarda ve raporda toplumdaki kadınların çoğunluğunu oluşturan başörtülü kadınların evde oturmasını ekonomik sistem için çok önemli bir kayıp olarak gördüğünü belirtiyor.

Cindoğlu, genelde laik kesimin, muhafazakâr erkekleri kadını eve kapatmakla suçladığından, oysa başörtüsü yasağının, kadının asıl yerinin evi olduğunu telkin eden dinî ve geleneksel söyleme güç kazandırdığından, bunun da Türkiye’nin kalkınmasının önünde önemli bir engel olduğundan şikâyet ediyor. Bu değerlendirmeler bir açıdan bakıldığında başörtülü kadının emeğini sisteme katmak kaygısıyla yapılmış değerlendirmeler olabilir ve kadının çalışmasını zorunlu görmeyen İslami öğreti açısından olumsuz olarak değerlendirilebilir. Zaten Cindoğlu da raporun sonuçlarının muhafazakâr kesimdeki erkekleri de rahatsız edebileceğini iddia ediyor. Çünkü İslam nihayetinde kadının, annelik ve ev hanımlığı vasıflarını onun ev geçindirme pozisyonunun önünde tutar.

Liberal çevrelerin demokratikleşme kaygısı yanında başörtüsü mağdurlarına ilgi duymasında bu kayıp iş gücünün de kaygısı var mıdır? Muhakkak ki vardır. Gerek raporda yer verilen bazı mülakatlar gerekse Cindoğlu’nun yaptığı bazı değerlendirmeler çok açık olmasa da Müslüman erkeklerin gerek başörtülü kadının iş gücünün ucuzlaması, gerekse kadının evde oturmasını sağladığı için sorunun devamından çok da rahatsız olmadıklarına dair imalar taşımakta. Biz bu tarz bir yorumun pek çok açıdan tutarsız ve oldukça zorlama bir yorum olduğunu belirtmekle beraber İslami kurumlarda çalışan ya da -yasağın çalışma alanlarını sınırlandırması nedeniyle- çalışmak zorunda kalan başörtülü kadınların çalışma şartları üzerinde düşünmenin de gerekliliğinin altını çizmek istiyoruz. Kadınların bu kurumlardaki çalışma şartlarının veya haklarının göz ardı edilmesi başörtülülerin bu kez Müslüman patronlar tarafından mağdur edilmesine yol açmakta. Bu durum maalesef TESEV’in raporunda yer alan mülakatlara da yansımaktadır. İşte tam da bu noktada Müslümanlar olarak “İslam’da kadının çalışmak ve ev geçindirme yükümlüğünün olmayışı Müslüman işverenlere, çalışan Müslüman kadınlara ayrımcılık ya da adaletsizlik yapma hakkı verir mi?” sorusu üzerine yeniden düşünmek zorundayız.

Raporda başörtülü kadınların ekonomik sistemin dışında kalmasından duyulan liberal kaygı ve kadının kaybedilmiş iş gücünden edilen şikâyet Müslümanlar açısından nasıl değerlendirilmeli? Son zamanlarda İslami kesimde de bazı isimler tarafından başörtülü kadınların yasakla mücadele etme ya da sosyal hayata katılım süreçlerinde gittikçe modernleşen hatta kapitalistleşen bir çizgiyi benimsedikleri yönünde eleştiriler yapılmakta. Acaba liberal piyasanın başörtülü kadının iş gücüne duyduğu bu ihtiyaç ve iştah bu eleştirileri besler mi? Daha açık ifade etmek gerekirse “Müslüman kadın sosyal hayatta var olayım, çalışayım derken liberalizmin değerler dünyasını benimsiyor. Okumak ve çalışmak konusunda ısrar ettikçe üretimle tüketim arasında bir nesneye dönüşüyor. İslam’da zaten kadının yeri evidir.” düşüncesini haklı kılar mı?

Burada öncelikle belirtmeliyiz ki; aslında başörtüsü yasağının Müslümanlar ve başörtülü kadınlar açısından yarattığı sonuçlar Müslüman kadının okuması, çalışması ya da evinden dışarı çıkışının sadece kadının sosyal ve ekonomik hayata katılımı anlamına gelmediğini bize göstermektedir. Kadının sadece eve ait olmayışı aynı zamanda kadının toplumsal ve siyasal hayatta İslami kimliğiyle görünür olmasının ve örneklik yapmasının da bir yolunu açmaktadır. Çünkü Müslüman kadınlar da aynı Müslüman erkekler gibi İslam'ı yaşama ve toplumsal adaleti sağlama sorumluluğuyla yükümlüdürler. Evet, belki kapitalist çalışma ahlakının Müslüman kadını modernleştirme ya da dönüştürme hedefi ve etkisi vardır. Ama unutulmamalıdır ki; piyasanın kadını ve erkeği ifsat etme ihtimali, kapitalist sistem içinde çalışan Müslüman erkekler için de geçerlidir. Müslümanlar olarak bu tehditle nasıl başa çıkacağımızı ve zulmü bertaraf etmenin imkânlarını tefekkür etmeliyiz. Bu tefekkürün mahiyeti bu makalenin konusunu ve sınırlarını aşmaktadır. Fakat hep akılda tutulması gereken; bu zorlu süreci ancak sosyal hayatın her alanında mümin kadın ve mümin erkekler olarak birbirimizle yardımlaşarak, birbirimize hakkı ve sabrı tavsiye ederek, adalete şahitlik yaparak aşabileceğimiz gerçeğidir.

Haksöz Dergisi Sayı: 237 - Aralık 2010

Kaynak: [Çalışma Hayatında Başörtülü Kadınlar Raporu ve Düşündürdükleri - Esra Çifçi Dindar](#)